

Академія, 2006. — 320 с.

7. Кроль М. Б. К клинике и топической диагностике афазических и апрактических расстройств/ М.Б. Кроль // Хрестоматия по логопедии. Т.2. – М., 1997. с. 167-174.

8. Худик В.А. Исследования интеллекта и личности. Исключение предметов/ В.А. Худик — Киев, 1994. – 280с.

9. Цветкова Л. С. К вопросу о природе афазии и учении о факторе/ Л.С. Цветкова// Вопросы психологии. – 2002. – № 4. – С. 120-131: Психология – История психологии.

10. Шеремет М. К. Логопедія. Підручник 2 видання/ М.К. Шеремет – К.: Видавничий дім «Слово», 2010. – 672 с.

УДК: 159.97

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ЗАРОДЖЕННЯ АЛКОГОЛІЗМУ ТА НАРКОМАНІЇ ПІДЛІТКІВ

Корець А.М.

Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П.Драгоманова

В статті розглянуто психологічні чинники розвитку алкоголізму у різних вікових категоріях молоді, розпочинаючи від десятирічного віку. Окреслені три групи підлітків, які формуються стосовно залежності від наркотичних речовин. Із психолого-педагогічної точки зору визначені фактори профілактики адиктивної поведінки молоді.

В статье рассмотрены факторы развития алкоголизма в разных возрастных категориях молодежи, начиная от десятилетнего возраста. Обозначенные три группы подростков, которые формируются по зависимости от наркотических веществ. С психолого-педагогической точки зрения определены факторы профилактики аддиктивного поведения молодежи.

The article describes the factors for alcoholism in different age groups of young people, from the age of ten. Designated three groups of adolescents, which are formed by drug dependence. From psychological point of view pedagogical the factors preventing the addictive behavior of young people.

Ключові слова: адиктивна, поведінка, психологічні, чинники, розвиток, молодь, алкоголізм, наркотична залежність, мікросередовище.

Ключевые слова: аддиктивное, поведение, психологические, факторы, развитие, молодежь, алкоголизм, наркотическая зависимость, микросреда.

Keywords: addictive, behavior, psychological factors, development, youth, alcoholism, drug addiction, microenvironment.

Вплив алкоголю на психіку підлітків приводять В.С.Братусь і П.И.Сидоров у [1], де зазначають, що до перших значимих досвідів знайомства з алкоголем утвориться (у тісній залежності, насамперед від родини, мікросередовища) певне подання про цей продукт, про його особливий, як прийнято думати, зйфоризуючої дії. Перше знайомство з алкоголем відбувається зазвичай в 10-12 років за святковим столом з батьками або в компанії друзів. І це перше знайомство знеацька виявляється зовсім не таким, що часто різко контрастує з наявним до того поданням, передиспозицією дитини. Майже завжди перша алкоголізація сприймається суб'єктивно неприємно. Підлітки відзначають "гіркий смак" горілки, печіння в роті, запаморочення, нудоту й у ряді випадків блювоту навіть від однократного прийому невеликих доз.

Після такого, частіше дискомфортного знайомства, більшість підлітків якийсь час уникає алкоголю. Однак тому, що суб'єктивні відчуття від спиртних напоїв явно не збігаються із засвоєними поданнями, традиціями й забобонами, останні не зникають, але постійно - особливо в обтяженому мікросередовищі - представляють привід, стають спокуюю відновити алкоголізацію. І вже у віці 13-14 років у зв'язку з якими-небудь подіями (закінчення дев'ятирічної школи, вступу до навчального закладу, свята, дні народження, весілля й т.п.) алкоголізація відновлюється, причому поступово вона починає здобувати новий суб'єктивний, психологічний зміст. Поступово з'являється й може наростати привабливість алкогольного сп'яніння, на погляд дослідників, полягає в іншому. Вона криється в тій – переважно неусвідомленій психологічній мотивації звертання до вина, у тих бажаннях і потребах, які людина намагається задовольнити за його допомогою. Генетично першим і найбільш частим є тут бажання повеселитися, створити піднятий настрій на весіллі, дні народження, зустрічі друзів, тобто у випадках, у яких традиції винопиття особливо міцні. Звичайно свята чекають, до нього заздалегідь готуються, певним чином набудовують себе, причепурюються, що саме по собі створює ту особливу атмосферу, що і без вина робить людини збудженим, піднятим, радісним. Наступне прийняття алкоголю, змінюючи стан організму й нервової системи, створює лише особливе, незвичайне психофізіологічне тло, на яке могутньо проєктуються психологічні очікування, вся попередня психологічна підготовка до даної події. Для самої ж людини цей механізм залишається неусвідомленим, схованим, що й породжує загальноприйняте уявлення про особливості властивості алкоголю [1, с.26].

Подібну проєкцію можна доглянути не тільки у вживанні алкоголю, але й деяких інших наркотичних речовин. Подібні механізми виявляються, зокрема, у численних досвідах із плацебо. Звичайно вони полягають у наступному. Деякій однорідній групі хворих дається нібито одні й тіж ліки; насправді одній частині хворих даються дійсно медичний препарат, а іншій - плацебо, "пустышка", тобто таблетка, порошок такого ж виду й смаку, як і відповідні ліки, але виготовлене з нейтральної, індиферентної для організму речовини. Як правило, ефекти дії в тій й іншій групах хворих виявляються

подібними. Причому, що важливо, подібність ефектів значно збільшується, якщо хворі активно спілкуються один з одним, діляться відповідними "симптомами" тощо. Взагалі терапевтичний ефект ліків невіддільний від самонавіяння, від безлічі неусвідомлюваних тенденцій. Так, важкодоступні й всіма рекомендовані ліки діють завжди ефективніше, ніж загальнодоступні; один і той же засіб зробить різну дію залежно від того, ким воно буде прописано - авторитетним фахівцем або рядовим лікарем. До навіювання можна багато в чому віднести й стару рекомендацію досвідчених лікарів: не просто виписувати рецепт, призначати ліки, але докладно розповідати пацієнтові, коли і як воно буде діяти, тобто підключати до фармакологічної дії механізм психологічного очікування. Учені роблять висновок, що, таким чином, не алкоголь як такий, не його взята сама по собі фізіологічна дія, а, насамперед проєкція психологічного очікування, актуальних потреб і мотивів на психофізіологічний фон сп'яніння створює ту внутрішню картину, що людина починає приписувати дії алкогольного напою. Саме в цьому "опредмечування" спочатку змістовно неоформленого стану й полягає те зерно, з якого виростає психологічна привабливість алкоголю. Звідси починається вкрай небезпечний за своїми життєвими наслідками і кардинальний для генеза пияцтва процес - все більша децентрація, перекручування сприйняття: людина починає бачити головне джерело приваблиючого його стану лише в алкоголі [1, с.28].

За тими же принципами (проєкція психологічної переддиспозиції, актуальних у цей момент потреб й очікувань на певний психофізіологічний фон алкогольного сп'яніння, перекручування в сприйнятті джерел шуканого стану) виникають подання й про інших "незамінних" властивостей і функцій алкогольних напоїв. Так, алкоголь уживають не лише у зв'язку з радісними, але й у зв'язку із сумними подіями, наприклад на поминках. Причому характерно, що в останньому випадку, як би не було сильно сп'яніння, люди, для яких втрата дійсно важка, сумують, а не сміються; ейфорія захмеління на поминках оцінюється як неповага до покійного, і посилання на сп'яніння не приймаються в розрахунок. Згодом діапазон суб'єктивних причин уживання алкоголю стає усе ширше - п'ють й "для хоробрості", і "з образи", і щоб "поговорити по душах", і щоб "розслабитися", і щоб "підбадьоритися" тощо.

Картина ця завжди діяльно опосередкована, вона створюється в ході особливої діяльності питущої людини, яку можна назвати ілюзорно-компенсаторною алкогольною діяльністю, спрямованої на створення й підтримку шуканого емоційного стану, особливого "алкогольного", тобто ілюзорного задоволення тієї або іншої актуальної потреби [1, с.29]. Щось подібне ми виявляємо й у ситуації наркоманії, особливо якщо мова йде не про "готові до вживання" наркотичних речовинах, а потребуючі попередньої обробки й готування. Наприклад, уживання сирцю. Саме його готування з'являється як наповнена особливим змістом, магією вогню й алхімії діяльність, антураж якої й створює те саме особливе психологічний фон.

Було б помилкою думати, що підлітки через свій обтяжений психічний розвиток вибирають як предмет нових потреб властивих алкоголю. Як правило, вибирається не алкоголь, а компанія, група, у якій обов'язковим елементом спілкування, проведенню вільного часу є випивка. Ця компанія, група, що у літературі називають по-різному - "вуличної", "двірської", "асоціальної" тощо, - може бути однорідної за віком або, що частіше, різнорідної, із двома-трьома старшими заводилами. Чим же залучають ці групи, чому із широкого спектра предметів, що відповідають потребнісному стану підлітка (часто неусвідомленим бажанням особистісного спілкування, самоствердження, дорослості й т.п.), вибирається саме цей?

Уміння пити, "нести" якнайбільше символізує в групі дорослість, сприймається як ознака особливої сили й мужності, що відрізняє лідера й гідної поваги. У той же час споживання спиртних напоїв грошей, яких у підлітків дуже мало, що нерідко штовхає групу на перші виражені асоціальні вчинки. Для більшості підлітків перша проба дурманних речовин залишається одиничним випадковим епізодом, але частина з них стає на шлях систематичного вживання психоактивних речовин. Подібне прилучення пов'язане з рядом обставин, серед яких найважливіше місце займає поширення інформації про наркоманію й токсикоманію. Проведені опитування виявили наступні джерела інформації: художні й документальні фільми, телепередачі, книги й брошури, газетні й журнальні статті, бесіди з дорослими (батьками, вчителями, лікарями-наркологами), розповіді старших хлопців й однолітків.

Різні джерела роблять на підлітків неоднозначний вплив. Виявилось, що школярі 10-12 років, наприклад, під впливом побачених фільмів починають грати в "наркоманів", а в підлітків 13-17 років складаються неправильні уявлення про престижності наркоманії. За даними опитувань, інтерес до проблеми може активізуватися й після читання сенсаційних статей у пресі. Часто профілактична робота дорослих, що не є фахівцями, будується на перебільшених оцінках, надмірному моралізуванні й залякуванні й далеко не завжди ефективна. Паралельно йде інша "робота": школярі обговорюють проблеми у своєму колі, де є "знавці" [2, с.66]. Надзвичайно важливим є вивчення мотивів проб і відмов від експериментування з одурманюючими речовинами. Опитування виявило наступні причини відмов: побоювання наслідків (звикання до препаратів, збиток для здоров'я й соціального благополуччя), а також алергію й відсутність наркотиків. Причому у всіх вікових групах особливу тривогу викликають можливі негативні наслідки. При вивченні мотивів експериментування з'ясувалося, що в молодших групах замість мотивів дається оцінний коментар, серед 14-15-літніх переважає прагнення до емоційного ефекту, а старшокласники вказують самі різні мотиви.

Картина, отримана в результаті аналізу проєктивного матеріалу, різко відрізнялася від даних опитування. Поза залежністю від статі й віку головними при першій пробі виявилися мотиви, пов'язані з особливостями спілкування підлітків у групі, а основною причиною відмови - не побоювання за здоров'я, а неможливість дістати наркотики [2, с.70]; [3, с.73].

Когнітивно-емоційний дисонанс у структурі подань школярів про наркоманію й токсикоманію, що виникає при існуючих формах антинаркотичної пропаганди й функціонуючих у підлітковій субкультурі формах одержання досвіду, сам по собі може з'явитися фактором, що спонукає шукати істину досвідченим шляхом. Тому подальші дослідження повинні бути більше присвячені умовам, причинам, формам виникнення й існування у свідомості підлітків ілюзорних, стереотипних подань, а також розробці методів антинаркотичної пропаганди, що відповідають статево-віковим особливостям школярів [2, с.70]; [3, с.73].

В Центрі профілактики наркоманії серед молоді були проведені дослідження в школах і коледжах, що показали, як

у різних вікових групах відбуваються нагромадження знань про наркотики й формування відносин до них. У 10-12 років цікавить усе, що пов'язане з наркотиками - їхня дія, спосіб уживання. Про наслідки зловживання якщо й чули, то належним чином не сприймають. Самі наркотики не вживають (можлива токсикоманія), знання відносні, недостовірні, отримані із чужих слів. У 12-14 років основний інтерес викликає можливість уживання "легких" наркотиків - марішуана за наркотик не визнається. Про існування глобальної проблеми знайомі лише деякі, пробували наркотик деякі - із цікавості, знайомі багато хто лише зі споживачами. Про наркотики знають багато - з досвіду знайомих або по розповідях. Багато відомостей недостовірні. Небезпека зловживання сильно недооцінюється. Говорять про проблему тільки між собою. У 14-16 років стосовно наркотиків формуються 3 групи.

1. " Що вживають і співчують" - цікавлять питання, зв'язані зі зниженням ризику при вживанні без наявності залежності. Уживання наркотиків вважається ознакою незалежності. Серед членів цієї групи багато лідерів.

2. "Радикальні супротивники" - "сам ніколи не буду й не дам гинути друзів". Багато із членів цієї групи вважають уживання наркотиків ознакою слабості й неповноцінності.

3. Група, що не визначила свого відношення до наркотиків. Значна її частина може почати вживання під впливом друзів.

У 16-18 років групи зберігаються, але число осіб, що не визначилися значно зменшується. Якісно змінюється зміст знань про наркотики: вони деталізуються й стають більше об'єктивними. У групі " Що вживають і співчують" починають перші плоди, у зв'язку із цим великий інтерес викликають кримінальні наслідки вживання й швидкість розвитку процесів, що впливають на здоров'я. Глобальною проблемою наркоманію вважають лише окремі особи. Серед радикальних супротивників росте число людей, що усвідомлюють необхідність активних дій, спрямованих на зміну ситуації [4, с.7].

Найбільше рельєфно на фоні інших причин наркотизації виступає одне з найцінніших якостей особистості - цікавість. Допитливість розуму, що сам поводить до загибелі. Трагедія гордині, що зневажає безпеку живих систем. Цікавість - це психічний стан, що виникає в результаті необхідності орієнтування в навколишнім оточенні. Орієнтовно-дослідницький рефлекс "що таке?" закладений у природу тварин і людини.

Цей механізм відіграє більшу роль у пристосуванні людини до середовища перебування. Найчастіше ця цікавість, як психічний стан, що припиняється після того, як "таємниця" роз'яснилася, а невідоме стало відомим". У дітей цікавість проявляється сильніше, ніж у дорослих. Цікавість, як феномен специфічної людської активності, безсумнівно вимагає подальшого вивчення й дослідження. Виникає питання - чому пристрасть нових вражень сильніше страху смерті, ще чекає своєї остаточної відповіді.

Надзвичайно важлива своєчасна корекція дефектів емоційної сфери в підлітків. Для корекції дефіциту сприйняття емоцій і підвищеного рівня експресії гніву застосовується індивідуальний тренінг емоційно-імпресивних й емоційно-експресивних навичок: складання й розгадування психологічних портретів близьких людей, опис власного емоційного стану в різних емоційних ситуаціях, тренінг контролю емоцій за допомогою різних когнітивних прийомів, релаксації, аутотренінгу. Для підвищення рівня позитивних і зниження негативних емоцій використовується тренінг, спрямований на підвищення мотивації досягнення рівня домагань і навичок спілкування [3, с.71].

Переважна більшість дослідників прийшли до висновку, що сильніше всього ризик уживання наркотиків виражений у молоді у віці 12-18 років. У цей час молоді люди повинні впоратися з більшою кількістю завдань розвитку, з набагато більшим, ніж у будь-який інший період їхнього наступного життя: вони повинні підготувати свій відхід з рідного дому, досягти визнання у своїй віковій групі, зав'язати дружні й партнерські відносини, визначити перспективу майбутньої професії, створити власну шкалу цінностей й етична самосвідомість як основу власного поведіння. Ризик поведіння, що відхиляється (споживання наркотиків й алкоголю - це лише одна з можливих форм) виникає, якщо парубок не бачить цих завдань або не може їх прийняти, або якщо рішення цих завдань є для нього або здається йому неможливим. Дослідження американського вченого Еріка Кандела свідчать, що вживанню наркотиків майже завжди передують вживання алкоголю й тютюну. Це обґрунтовується тим, що вживання одних одурманюючих речовин, зокрема алкоголю й тютюну, фактично "знімає заборону" на вживання інших[5].

Із психолого-педагогічної точки зору всі фактори наркоманії розділяються на фактори середовища (об'єктивні) - соціально-психологічні фактори особистості підлітка, (суб'єктивні) - психологічні. Відповідно в питаннях профілактики наркотичної залежності виділяються також два основних напрямки:

- по-перше, робота із середовищем перебування підлітка (виділення факторів ризику і їхня нейтралізація);
- по-друге, робота з особистістю учня: виховання й розвиток стійкості до несприятливих соціально-психологічних факторів і впливів.

Від всіх речовин, наркотики відрізняються саме тим, що впливають безпосередньо на мозок - складний, дивний орган, що складається з мільярда нервових клітин. Всі ці клітини зв'язані між собою й безупинно "переговорюються" один з одним. Сигнали у вигляді електричного імпульсу надходять у синапси - місця зеднання клітин. Як тільки електричний імпульс досягає синапса, викидається спеціальна хімічна речовина - так званий медіатор. За допомогою якого передається сигнал на наступну клітку. Після передачі сигналу медіатор аж ніяк не зникає - природа не настільки марнотратна. Спеціальні клітинні "насоси" відсмоктують їх знову в синапси. Там вони зберігаються, поки знову не будуть потрібні для передачі наступного сигналу. У мозку втримується кілька трильйонів синапсів. Всі вони безупинно й узгоджено видають сигнали, і в цей час викидаються медіатори. Ученими виявлено понад п'ятдесят різних медіаторів. Для розуміння наркотичного ефекту ключове значення має дофамін, що стимулює в головному мозку так звані центри задоволення. Всі наркотики збільшують викид дофаміну, хоча вони мають різну хімічну структуру й викликають зовсім різні "побічні явища".

Особливо підступно поводить кокаїн, що виводить із ладу насоси, що відкачують дофамін. Раз викинутий дофамін залишається в синапсі, піддаючи наступну клітку тривалому порушенню. Так виникає почуття незвичайного щастя,

що у звичайному житті просто недосяжно. Героїн "працює" по-іншому: він паралізує "гальмові" нервові клітки. Коли ці клітки приголомшені, і сигнали, що посилають безупинно, переповняють синапси дофаміном, що зумовлює "кайф" - велику ейфорію.

Якщо людина живе в безнадійній, заплутаній, нестерпній обстановці, то наркотик - великий утішник і найлегший вихід зі сформованої ситуації. Якщо його життя нудне, бідне враженнями - до його послуг знову ж наркотики. Так, за допомогою методів ідентифікації й аутоідентифікації за словесними портретами встановлено, що підліток 11-14 років не імітує свого батька алкоголіка, хоча до сімнадцяти років негативне відношення до батька змінюється на позитивне й з'являється позитивна установка щодо споживання алкоголю. Однак і порушення емоційного спілкування в родинах алкоголіків і наркоманів можуть зіграти негативну роль у формуванні наркологічних захворювань у дітей. Для таких родин характерний: недостача їжі й одягу, соціальна ізоляція дітей, боязке очікування сварок, конфліктів, бійок і розлучення, страх і сором дітей за батьків. Часто діти змушені частину батьківських обов'язків брати на себе. Все це вкрай негативно впливає на їхні відносини з батьками, психічний стан, розвиток особистості [6, с.41].

Підводячи підсумки результатів дослідження причин уживання одурманюючих речовин, можна сказати, що основу внутрішніх спонукальних сил становить дію механізму пошуку вражень на фоні нерозвиненості сфери потреб, наслідкування дорослим (або одноліткам), перекичування процесу соціалізації, потреба в саморегуляції внутрішнього стану, особливо в психотравмуючій ситуації, порушення в емоційній або пізнавальній сферах, недолік наукових знань про здоровий спосіб життя, про алкоголь, тютюн, наркотики, їхні властивостях, наслідки їхнього вживання для особистості й суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Братусь В.С., Сидоров П.И. Психология, клиника и профилактика раннего алкоголизма. М.: Изд-во МГУ, 1984. - 143 с.
2. Гульдан В.В., Романова О.Л., Сиденко О.К. Представления школьников о наркомании и токсикомании//Социологические исследования. 1989. №3. С.66-71.
3. Гульдан В.В., Романова О.Л., Корсун А.М. и др. Эмоционально-когнитивный диссонанс в структуре представлений школьников о наркомании и токсикомании//Психологические исследования и психотерапия в наркологии. Л., 1989. С.68-74.
4. Латышев Г.В., Бережная М.А., Речнов Д.Д. Организация мероприятий по профилактике наркомании: Методические рекомендации для педагогических коллективов школ, работников подростковых клубов и социальных педагогов. М.: Медицина. 1991. -158с.
5. Кандель Е.Р. В поисках памяти // Серия «Элементы». Изд-во «Астрель», Corpus — 2012. - 736 с.
6. Гульдан В.В., Корсун А.М. Поиск впечатлений как фактор приобщения подростков к наркотикам//Вопросы наркологии. 1990. С.40-44.

УДК:376.36

МОВЛЕННЄВА ДІЯЛЬНОСТЬ – ПСИХОЛІНГВІСТИЧНА ПРОБЛЕМА

Літвінова О.В.

Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П.Драгоманова

В статті розглядаються різні підходи до визначення мовленнєвої діяльності, структурну організацію та механізми даного процесу.

В статье рассматриваются различные подходы к определению речевой деятельности, структурной организации и механизмов данного процесса.

The article considers different approaches to the definition of the speech activity, structural organization and mechanisms of this process.

Ключові слова: мовленнєва діяльність, структура, організація, механізми мовленнєвої діяльності.

Ключевые слова: речевая деятельность, структура, организация, механизмы речевой деятельности.

Key words: speech activity, structure, organization, mechanisms of speech activity, autism, infringement of speech development, systematization of speech disorders.

Вся система ставлення людини до інших людей реалізується у спілкуванні. Поняття "спілкування" є одним із центральних у системі психологічного знання. Соціальна функція спілкування полягає в тому, що воно є засобом передачі суспільного досвіду. Його специфіка визначається тим, що в процесі спілкування суб'єктивний світ однієї людини розкривається для іншої, відбувається взаємний обмін думками, інтересами, почуттями та ін. У спілкуванні людина формується і самовизначається, виявляючи свої індивідуальні особливості. Результат спілкування – налагодження певних стосунків з іншими людьми. Завдяки спілкуванню здійснюється інтеграція людей, виробляються норми поведінки та взаємодії. Зв'язок людей у процесі спілкування є умовою існування групи як цілісної системи. Спілкування координує спільні дії людей і задовольняє потребу в психологічному контакті. Потреба у спілкуванні є однією з первинних потреб дитини. [3]

Спілкування відбувається засобами мови і реалізується через мовленнєвий процес. Таким чином формується